

Devrim Yarası

Travma Sosyolojisi, Harf İnkılâbı ve Toplumsal Hafıza

Ekrem Saltık

LiBeRtE

Devrim Yarası

Travma Sosyolojisi, Harf İnkılâbı ve Toplumsal Hafıza

Ekrem Saltık

ISBN: 978-605-9823-57-9

Liberte Yayınları® | 241

© 2021, Liberte Yayınları®

1. Baskı: Haziran 2021

Tüm hakları saklıdır. Tamamı veya herhangi bir parçası, hiçbir şekilde fotokopiyle veya başka yöntemlerle çoğaltılamaz ve dağıtılamaz. Yayınevimiz bunu yapanlar ve buna teşebbüs edenler hakkında kanunî takibat yaptırma hakkına sahiptir.

Yayın Koordinatörü: **Emre Turku**

İç Tasarım: **Serpil Koçtürk**

Kapak Tasarımı: **Liberte Yayınları**

Baskı: **Bizim Büro Matbaacılık**

Adres: Zübeyde Hanım Mah. Sedef Cad. No: 6/A, İskitler, Altındağ, Ankara

Telefon: (312) 229 99 28 | Faks: (312) 229 99 29 | Sertifika No: 42488

LiBeRtE
yayıngrubu

Adres: GMK Bulvarı No: 108/16, 06570 Maltepe, Ankara

Telefon: (312) 230 87 03 | Faks: (312) 230 80 03

E-mail: info@liberte.com.tr | Web: www.liberte.com.tr | Sertifika No: 16438

Liberte Yayınları® Liberte Yayın Grubu'nun tescilli bir markasıdır.

Ekrem Saltık

Lisans ve Yüksek Lisans eğitimini Tarih ve Yakınçağ Tarihi, Doktorasını Sosyoloji alanında tamamlayan Ekrem Saltık, edebiyat dergiciliği yaptığı lisans yıllarından sonra çeşitli özel eğitim kurumlarında öğretmenlik ve idarecilik yaptı. Eğitim sektöründen ayrıldıktan sonra medya ve yayın sektöründe editörlük, konsept danışmanlığı ve fikir tasarımına dair birçok çalışma yapmasının yanı sıra, yerli ve yabancı kanallar için çok sayıda belgesel hazırladı. Kültür – Sanat alanındaki çok yönlü çalışmaları devam ederken uzak coğrafyalardaki Türk ve Osmanlı izlerine dair akademik makaleler, popüler dergilerde yayımlanan kapak dosyaları ve büyük prodüksiyonlu belgeseller hazırlayarak, çalışmalarının bir kısmını kitaplaştırdı. Bir dönem, Türkiye Cumhuriyeti adına resmî olarak elliyi aşkın ülkede faaliyet gösteren uluslararası bir kültürel diplomasi kurumunda Kültür Sanat ve Projeler Müdürü olarak da görev yapmış olan Saltık, hâlen İstinye Üniversitesi Sosyoloji Bölümü öğretim üyesidir.

İÇİNDEKİLER

Önsöz	15
Takdim	23
Devrim Yarası Okuma Kılavuzu ya da <i>Bakış Açısı</i>	29
Konu, Bağlam, Yöntem	33
Milada Dönüş	35
Tarihsel ve Kavramsal Zemin	55
Önce Söz Vardı	57
Bellek ve Bilgi	63
BİRİNCİ BÖLÜM	
Toplumsal Kodlar ve Alışkanlık Belleği	69
İslam Toplumlarda Bilgi ve Hafıza Nesnelere	71
Osmanlı Kültüründe Bellek, Hafıza ve Kitap Geleneği	83
Osmanlı Kitap ve Kütüphanelerinin <i>Kadîmen Zayî</i> Belleği	105
Osmanlı'nın Dili ve Millet Dilleri	114
Tanzimat Dönemi Dil ve Yazı Tartışmaları	121
Meşrutiyet Dönemi Dil ve Yazı Tartışmaları	130
Erken Cumhuriyet Dönemi Dil ve Yazı Tartışmaları	140
Harf İnkılâbı'na Giden Süreçte Rıza Mühendisliği	154
İKİNCİ BÖLÜM	
Sonun Başlangıcı	159
(Yeni) Türk Harfleri'nin Kabul Edilmesi	161
Harf İnkılâbı'nın Erken Cumhuriyet Dönemi Sosyal Hayatına Yansımaları	177
Dünyada Dil & Alfabe Meseleleri ve Harf İnkılâbı'nın Yurt Dışı Yansımaları	189

Erken Cumhuriyet Dönemi'ndeki Sosyokültürel Politikalar	197
Ulusçuluk ve Kimlik	199
Ulus İnşasında Toplumsal Hafıza	203
Travmatik Yas Süreçleri Bağlamında Toplumsal Hafıza ve İmparatorluğun 'Gidişi'	207
Toplumsal Hafıza, Beden, Mekân ve Nutuk Bağlamında Sosyokültürel Politikalar	225
Türk Tarih Kurumunun Kuruluşu	232
Türk Tarih Tezi ve Uzak Geçmişin İcadı	236
Resmî Tarihin İnşası Bağlamında Nutuk ve Erken Cumhuriyet Dönemi	241
Sosyopolitik Bir Mühendislik Aracı Olarak Dil	251
Türk Dil Kurumunun Kuruluşu	255
Türk Dili ve Özleştirme [<i>Öz Türkçecilik</i>].	256
Güneş Dil Teorisi	260
Sosyokültürel Hayatın Yeniden İnşası	265
Şapka Kanunu ve Kılık Kıyafet İnkılâbı	271
Tekke, Zaviye ve Türbelerin Kapatılması	276
Takvim, Saat ve Ölçü Sistemlerinin Değiştirilmesi	285
Soyadı Kanunu, Yer Adlarının Değiştirilmesi ve Rutinden Kopuş	289

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Erken Cumhuriyet Dönemi Bağlamında

Toplumsal Hafıza

299

Toplumsal Hatırlama ve Geçmişin Gündelik Hayattaki Yeri	301
Popüler Tarih ve Türkiye'de Travmatik Hafızanın İcadı	309
Post-travmatik Bir Geçmiş Zaman Aracı Olarak Alfabe ve Kitap Nesnesi	313
Kaligrafik Semboller Bağlamında Kolektif Hafızadan Travmatik Hafızaya	325
Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet Dönemi Ritüellerinde Hafıza İnşası	335

Okuma-Yazma 'Güçlüğü' Tartışmalarının Gölgesinde Alfabe ve Toplumsal Hafıza	343
Bir Devrin 'Devrim Yarası' Olarak Harf İnkılâbı	353
Türk Tipi Travma ve Sonuç	369
Kavramsal Sözlük	387
Kaynakça	397
Ekler	421
"Türkiye Okula Gidiyor" Fotoğraf Seçkisi	453
Dizin	459

EKLER LİSTESİ

23 Nisan'ın Millî Bayram Addine Dair Kanun	423
Hâkimiyet Bayramına Dair Kanun	424
Şer'îye ve Evkaf ve Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Vekâletlerinin İlgasına Dair Kanun; Tevhid-i Tedrisat Kanunu; Hilafetin İlgasına Dair Kanun .	425
Takrir-i Sükûn Kanunu	427
Cumhuriyetin İlanına Müsadif 29 Teşrin-i Evvel Gününün Millî Bayram Addi Hakkında Kanun	428
Şapka İktisadı Hakkında Kanun	429
Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbedarlıklar ile Birtakım Unvanların Men ve İlgasına Dair Kanun	430
Günün Yirmidört Saate Taksimine Dair Kanun	431
Mevcut Evrâk-ı Nakdiye'nin Yenileriyle İstibdâl'ne Dair Kanun.....	432
Zafer Bayramı Kanunu	433
Teşkilâtı Esasiye Kanunu'nun Bazı Maddelerini Muaddil Kanun.....	434
Beynelmilel Erkamın Kabulü Hakkında Kanun.....	435
(Yeni) Türk Harfleri'nin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun	437
Ölçüler Kanunu	440
Soyadı Kanunu.....	443
Kemal Öz adlı Cumhurreisimize Verilen Soyadı Hakkında Kanun.....	444
Efendi, Bey, Paşa gibi Lakap ve Unvanların Kaldırılmasına Dair Kanun..	445
Bazı Kisvelerin Giyilemeyeceğine Dair Kanun	446
'Atatürk' Adının Hiçbir Kimse Tarafından Alınamayacağına Dair Kanun	447
Ulusal Bayram ve Genel Tatiller Hakkında Kanun.....	448
Diyanet İşleri Reisliği Teşkilat ve Vazifeleri Hakkında Kanun	449
Türk Ceza Kanunu'nun Bazı Maddelerini Değiştiren Kanun	450

*“İbrâhîm
içimdeki putları devir
elindeki baltayla
kırılan putların yerine
yenilerini koyan kim
güneş buzdan evimi yıktı
koca buzlar düştü
putların boyunları kırıldı
İbrâhîm
güneşi evime sokan kim”*

Âsaf Hâlet Çelebi

*Babamın
aziz hatırasına,
özlemlerle.*

Önsöz

*“Yaram benden önce de vardı;
Ben onu cisimleştirmek için doğdum.*

Joë Bousquet, Les Capitales, 1955

HAFIZAMI ZORLAYARAK HATIRLADIĞIM KADARIYLA, sosyoloji alanında doktora yapmaya karar verdiğim sıralarda, çoğunlukla intihar ve bireyi intihara sürükleyen ruhsal bir durum olan melankoli üzerine kitaplar okuyor ve aslında Osmanlı toplumundaki intihar olgusunu inceleyen bir tez hazırlamayı planlıyordum. Bedenin yaşama refleksine rağmen intihara kalkışılan süreçteki duygusal dönüşümlere dair okumalarım sırasında, aynı zamanda entelektüel yaratıcılığı da besleyen ve insanı yaşamakla yeniden doğmak arasındaki sınırlarda dolaştıran melankoli duygusunun anlatıldığı bir metinde, *Robert Burton*'un [1577-1640] kitap nesnesine dair bir yakarışını okumuştum. “*Artık kitaplardan oluşan dev bir karmaşa ve akıl karışıklığı içerisindeyiz, kitapların zulmü altındayız, gözlerimiz okumaktan, parmaklarımız sayfaları çevirmekten ağrıyor.*”

Dönemin sosyopsikolojik ve felsefi evrenine dair kendine özgü bilgi kaynaklarından biri olan eserinde, dev bir karmaşa ve akıl karışıklığından şikâyetçi olan yazarda zulüm hissi uyandıran sayfalar, on yedinci yüzyıla kadar yazılmış kitaplara aitti. R. Burton'un sayfalarını çevirmekten ve okumaktan muzdarip olduğu kitaplara dair çıkarım ve belki de maksadını aşan yorumlar yapmasına neden olan melankolik ruh hâli, içinde yetiştiğim toplumun, kavramsal ve fiziki evrimi hakkında çok sayıda araştırma okuduğum kitaplarla olan ilişkisindeki ironiyi de çağrıştıırıyordu. R. Burton, kendi çağının güncel ve kadim kitaplarının çokluğundan şikâyet ederken, yakın geçmişinde bir imparatorluk deneyimi ve bu imparatorluk sınırlarında yaygın olarak kullanılan alfabesine dair bir değişikliği barındıran Türkiye'de, toplumun kaligrafik zeminde yazılış sembolleri değiştiği için "okuyamadığı" sayfalarda saklı bir hafızayı kaybettiği şeklindeki mesnedi belirsiz bir "inançtan" kaynaklanan ve Türkiye Cumhuriyeti tarihinin tamamına yayılan bir kitap melankolisi yaşıyordu. Söz konusu melankoli, R. Burton'un *Melankolinin Anatomisi* adlı eserinin yayımlandığı yüzyılı takiben başlayan "asırlar arası" bir Batılılaşma yolculuğunun, yani bir yere uzanırken, bağlı olunan yerden [kökten], kopuşa giden bir gerilmenin, bu yolculuğun nasıl başladığını hatırlamayan sonraki kuşaklarının hafızasına yerleştirdiği "nesiller arası" bir gü/ruh hâliydi aslında. Dolayısıyla, R. Burton, günümüzden asırlar önce kasvetli bir kitap yorgunluğundan bahsederken, tarih boyunca birçok kitap kıyımına şahit olmuş bir geleneğin devamı olan Türkiye Cumhuriyeti'nin kültür evreninde, birçoğu daha derin kültürel çukurlar açmış kitap kıyımlarıyla ilgili değil de Erken Cumhuriyet Dönemi'nde "yitirilen" kitaplarla ilgili ilginç bir "melankoli" – ya da bu dönemde, vesveseli ve kuruntulu ruh hallerini tarif etmek için kullanılan ifadeyle; bir "mâl-i hülyâ" – yaşıyordu.

Melankolinin 17. yüzyıldaki tarafı olan R. Burton, kaligrafik yatkınlık sayesinde vâkıf olduğu alfabe ve dillerle yazılmış kitapları “okuyamamaktan” değil, “okunabilecek” çok fazla kitap olmasından muzdaripti. Üstelik bu ızdırabı kolektif zaman anlamında, basma tekniğindeki ilerlemeyle paralel olarak artış gösteren yayın sayısı ve okuma yazma oranlarındaki artışla şekillenen dünyadaki genel dil ve alfabe değişikliklerinden hemen önce yaşamıştı. Bu bakış açısıyla düşünüldüğünde, melankolinin 20. yüzyıldaki tarafları, okuyabildikleri bir alfabe ve anladıkları bir dille yazılarak henüz karmaşıklaşmamış, dolayısıyla akıl karışıklığı uyandıracak bir niceliğe ulaşmamış olan kitap sayısından memnuniyet duyuyor olmalıydı. Oysa bu ön kabulün tam aksine, üstesinden gelebilecekleri bir birikimin değil, – yazıldıkları sosyokültürel evren de dâhil – kaligrafik sembollerine vâkıf olmadıkları bir alfabeyle yazılmış olan “asırlar dolusu” kitabı okuyamadıkları için melankoli hâlindeydiler. Söz konusu kitapların, hakkında bilimsel tespitlerden çok şimdiki zamanın melankolik ruh hâlini meşrulaştıracak şekilde kurgulanan *vigist* yakıştırmalarla “kaybedilmiş cennet” olarak sunulmasının en önemli sebebi olan alfabenin, toplumun daha birkaç kolektif yıl önceki gerçekliğindeki yeri, üzerinde yeniden düşünülmesi gereken bir meseleydi. Zira eğer alfabe değişikliğiyle ilgili yerleşik yargılar doğrusa, bu değişikliğin, tahakkümü altına girilen bir sömürgeci güç tarafından değil, bizzat Osmanlı toplumundan çıkmış yerli kadrolarca yapıldığı düşünüldüğünde, ortada “toplumun intiharı” anlamına gelen bir vakia da söz konusuydu.

Bu vakianın ortaya çıkış dinamikleri ve sonrasında yaşanan sosyopsikolojik süreçleri anlamaya çalışırken, kendimi, Osmanlı toplumundaki intihar olgusuna dair bir araştırma yapmak yerine, – hakkındaki yargıların doğru olması durumunda – bizzat toplumun intiharı anlamına gelen makrososyolojik bir meseleyle karşı

karşıya bulmuştum nihayet. Bu mesele, yazılı anadilin resmî kullanımıyla yükselen ya da düşen sınıfların sitem ya da kutsallarına, sembolik bir devir teslim töreni dâhi yapılmadan üzerinde konuşulamayacak bir “geçmişe gönderilen” imparatorluğun “gidişi” ve cumhuriyete “geçiş” sürecinin ağır travmalarına da değinmeyi gerektiriyordu. Bu gereklilik üzerine yazmaya başladığım bu kitabın zemini olan Erken Cumhuriyet Dönemi’nde, Osmanlı-Türk kimliği ve imparatorluğun travmatik imgesi hem “kaybedilmiş cennet” üzüntüsü hem de – karanlığı hâlâ devam eden bir – yakın geçmişte “yaşanan cehennem” öfkesiyle anımsanıyordu. Söz konusu dönem aynı zamanda, üzüntü ya da öfke duygusu içerisinde olan her iki kesimin de kendinden sonraki kuşakları özlem ve nefretleriyle manipüle ettikleri bazen “efsanevi” bazen de “masalsı” imajlara sahipti. Bu şaibeli geçmiş zaman kesitinin miladı [başlangıcı], (Yeni) Türk Harfleri’nin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun’un kabul edildiği 1 Kasım 1928 tarihinde gerçekleştirilen Harf İnkılâbı olmuş, inkılâbın toplumu geçmişin kültürel birikiminden “birdenbire” kopardığı ya da halkın “medenileştirilmesini” sağladığı şeklinde değerlendirmeler yapılmıştı. Her iki söylem de aslında Tanzimat Dönemi’nde başlayan dil tartışmalarının bihaber olduklarını, – hatta – araştırmacıların – çoğunlukla ideolojik bir izleğin sonunda düştüğü – sapla samanın – Dil Devrimi’nin parçası olan özleştirme/sadeleştirmeyle, alfabe değişikliğinin birbirine karıştırılmış olabileceğini düşündürdüğü için akademik bir analizi zorunlu kılıyordu.

Bu zeminde araştırmalarına başladığım ve *Travma Sosyolojisi Bağlamında Harf İnkılâbı ve Toplumsal Hafıza* alt başlığıyla kaleme aldığım bu çalışmada, öncelikle imparatorluk yapısından cumhuriyet rejimine uzanan kronolojik bir zeminde daha önce sorulmamış sorular sormam ve istatistiki verileri bulunmayan bu

sorulara verilebilecek cevapların göreceliliğiyle mücadele etmem gerekti. Söz konusu mücadele onaylanmış ön kabullerle oluşmuş ve ortaya konulan tezin okuyucusunu farklı sorular sormaya zorlamak için kaçınılmaz olarak “iddialı” ve “edebi” oluşuna yönelik – kısmen – haklı eleştirileri mâkûl ve müzakere edilebilir bir zemine çekebilmek noktasında da devam etti. Çalışmanın yazım aşamasında sorduğum sorularla kendiliğinden oluşan her bir bölüm başlığı ve alt başlığın, disiplinler arası okumaları mecbur kılması, uzmanlık alanım ve formasyonumun sınırlarını aşan okumalar yapmamı gerektirdi. Kendimi çok da rahat hissetmediğimi açıklıkla itiraf etmek istediğim söz konusu okumaların nihayetinde, bu çalışmanın satırlarına yerleştirdiğim önerme ve analizlerde elbette ki kıyasına yaklaştığım ya da içinden geçtiğim sahalarda kaleme alınmış çalışmalar ve bu çalışmaların yazarlarının sahip olduğu yetkinliğe muhalefet etmek gibi bir niyetim olmadı. Bu çalışmayla olsa olsa, toplumsal hafıza ve toplumsal hafızanın taşınmasını sağlayan sembolik ve kurumsal araçların imparatorluk yapısından cumhuriyet rejimine geçerken maruz kaldıkları “bas-kı” ve sözü edilen dönemlerden bağımsız olarak tarihsel süreçteki izafi dönüşümleri konusunda bir “methal” yapmaya çalışmıştım.

Bu amaçla yapılmış mütevazı çalışmamın inşa sürecinde okuma ve araştırmalarımın şekillenmesinde katkısı olan kişilerin adlarını anarken, onlarca isim ve kurumun adının geçtiği kaotik ve zorlama bir liste vermek yerine, daha rafine ve samimi birkaç teşekkürden oluşan bir fasıl açmak istiyorum. Zira aynı zamanda bir “travma sosyolojisi” denemesi olan bu çalışmada bahsini ettiğim, geçmiş zaman travmasının asıl sebebinin, toplumun geçmişiyle bir türlü hesaplaşamaması [helalleşememesi] olduğunu düşünüyorum, geçmişle hesaplaşıp, helalleşmiş olmanın, bireyin üzerindeki geçmiş zaman ağırlığını atıp, nihayet yarınlarla ilgilenbilmesinin

öncül koşullarından biri olduğunu düşünüyorum. Dolayısıyla ilk olarak bu kitapta ele aldığım konular ve kurduğum cümlelerin bir şekilde ilhamı olsalar da hepsine atıf yapamadığım tüm kalemleri selamlıyorum.

Kitabın yazım aşamasındaki dağınık okumaların bir masa başı yazı işçiliğine dönüşmesi, aynı zamanda akademik kariyerim ve lisans sonrası yaşamımın önemli omuzdaşlarından olan Prof. Dr. *Azmi Özcan*'ın desteğiyle mümkün olabilmişti. Kıymetli hocamı – aynı zamanda ilk kitabımdaki ifadeyle – bu kitabın her sayfasından saygıyla selamlıyor, akademik çalışmalarım ve yazın hayatıma verdiği çok yönlü destekten dolayı teşekkür ediyorum. Doktora eğitimim sırasında tanıştığım ve sonraki süreçte, bazı analizlerime katılmasa da akademik bir değer olarak görerek, çalışmamı tamamlayabilmemi sağlayacak şekilde sahiplenip hem tecrübeli bir hoca ve akademisyen hem de samimi bir arkadaş desteği veren Prof. Dr. *Sami Şener*'e teşekkür ediyorum. *T travma Sosyolojisi Bağlamında Harf İnkılâbı ve Toplumsal Hafıza* alt başlığını taşıyan ve doktora tezimden uyarlanan bu kitabın akademik oluşumu sırasında doktora tez danışmanım olan Prof. Dr. *M. Tayfun Amman*, doktora çalışmam sırasında ele aldığım konularda “dertli” olan bir sosyal bilimci olarak karşıma çıkmıştı. Kendisine, özellikle bu kitabın önermesini şekillendiren çağrışımlara sahip “*medeniyet kırılması*” metaforu ve doktora tezimin yazım aşamasındaki katkıları için teşekkür ediyorum. *Devrim Yarası* adlı bu kitabın hazırlık aşamasında yaptığım okumaları nihayet metne dönüştürmek için kendi dar zamanlarım ve uğultulu mekânlarımdan uzaklaşmama yardım ederek, İstanbul Boğazı ve Ege kıyılarındaki sakin ve ferah evlerinin kapılarını, yazma mesailerim için açan ve bazen kitabın yazım süreçlerine de ufuk açıcı sohbetleriyle eşlik eden Prof. Dr. *Ömer Ertur*'a ayrıca müteşekkirim.

Devrim Yarası'nın uzun yıllara yayılan yazım sürecinden sonra, ülkeler, şehirler ve farklı kariyer duraklarından geçerek geldiğim ve M. Mungan'ın, “*Darmadağınık imgeler, sözcükler ve kafiyeler. Yaşam-sa yerli yerinde, yerli yerinde her şey*” dediği bu noktada, çalışmamın inşa sürecinin başından bu yana yaşamıma değen, karışan ya da artık uzaklarda olsalar da hayatım boyunca yüreğimde yeri olacak insanları “*yepyeni bir mazi yaratan*” kelimelerle selamlıyorum.

Nihayet bu kitabın hazırlıklarıyla eş zamanlı olarak aslında pek çok farklı konuda çalışma yaptığım bu uzun süreçte, verdikleri manevi destekle yazın hayatıma yeri doldurulamaz katkılarda bulunan ailemi, bu kitabın her sayfasından sevgiyle kucaklıyorum. Akademik yolculuğumda ihmal ettiğim ve üzerimdeki emeklerini hiçbir zaman ödeyemeyeceğim aileme şükranlarımı sunuyorum.

Dr. Ekrem SALTIK

13 Ekim 2020

Takdim

*"Hayat ancak geriye doğru anlaşılabilir,
ama ileriye doğru yaşanmalıdır."*

Søren Kierkegaard, Felsefe Parçaları, 2019

ŞİMDİKİ ZAMANI ANLAMLANDIRARAK GELECEĞE DAİR kurgu yapabilmek için zihinsel ve fizyolojik birtakım süreçleri harekete geçirerek geçmiş zaman yaşantılarıyla bellekte kodlanmış olan bilgileri geri getirme eylemi, genel hatlarıyla "hatırlama" olarak tanımlanır. İnsanoğlunun temel bireysel özelliklerinden olan ve edinilen bilgilerin algılanma, kodlanarak kaydedilme ve tekrar geri getirilmesini sağlayan "hafıza" yetisi, kolektif olarak da sahip olunan ve bireysel süreçlerle benzer şekillerde işleyen bir yapıya sahip olduğu kabul edilen "toplumsal bellek" kavramıyla ifade edilir.

Toplumsal bellekteki bilgi ve kültür kodlarının aktarılması tarihsel süreçte farklı araçlar vasıtasıyla gerçekleştirilmiş, başlangıçta sözlü kültürün etkin olduğu bu eylem, zamanla yerini yazılı kültürün egemenliğine teslim etmiştir. Tarih boyunca yaşanan tüm diğer dönüşümler ve kırılmalar gibi, toplumsal bellekte de

çeşitli sosyolojik süreçler ve travmatik olayların etkisiyle birtakım kayıplar ve unutuluşlar gerçekleşmiştir. Şimdiki zamandan geçmişe bakıldığında toplumsal bellekteki boşluklar ve kolektif hatırlamalardaki farklılıkların öncelikle travmatik birtakım olaylardan kaynaklandığını söylemek mümkündür. Toplumsal bellekteki muhtemel kayıpların mümkün olduğunca giderilerek kolektif hatırlamaların asgari ortak bir zemine taşınabilmesinin, toplumsal barış ve bu barış zemininde kurgulanacak ortak bir gelecek ideali için elzem olduğu aşikârdır. Bu noktada toplumsal belleğin kuşaklar arası senkronizasyonunun, öznesi bilgi olduğunda başka, kültürün diğer unsurları olduğunda başka araçlar sayesinde gerçekleştirilmiş olduğu şeklindeki temel prensip unutulmamalıdır. Zira özellikle Erken Cumhuriyet Dönemi'ne dair sosyolojik analizlerde bu temel prensibi görmezden gelen ya da ıskalayan genellemeci yaklaşımlar söz konusudur. Bu bağlamda, toplumsal bellek senkronizasyonunu “yazıya” indirgeyen bir bakışla, Erken Cumhuriyet Dönemi'nin sosyokültürel inklâplarına bakıldığında; Harf İnkılabı, toplumsal belleğin kaybı konusunda öne çıkan kırılma noktalarının başında gösterilir. Toplumsal belleğin sadece yazı ve yazıyla kayda geçirilmiş kelimelerden ibaret olmadığı, tıpkı bireylerdeki gibi toplumların da birer alışkanlık belleği taşıdığı düşünülduğünde, Erken Cumhuriyet Dönemi sosyokültürel inklâplarının hedef aldığı tüm kurum ve kavramların “toplumsal bellek kaybı” bağlamında yeniden ele alınması, döneme dair iyileştirici bir *katarsis* zeminini mümkün kılacaktır.

Bir zamanlar çeyrek asırlık periyotlarla yaşanan büyük değişim ve savrulmalara, artık birkaç yıl hatta aylık döngülerle adeta bağımlı hale gelerek, sürekli gerilim ve “gelecek korkusu” içinde bulunan günümüz toplumunun sahip olduğu kolektif karakterin baskın kodları, yakın tarihe ait travmatik hatıralardan

beslenmektedir. Toplumsal travmaların geçmiş zamana dair hatırlamalardaki yerinin ayrıştırılmasıyla, öfke yahut özlemler barındıran travmaların bulandırdığı halüsinasyonlardan değil, mümkün olduğunca objektif geçmiş zaman görüntülerinden oluşan ve en azından belirli bir mesafeden bakıldığında seyircilerinde benzer bir tasvirin ortalama etkisini uyandıran bir tarih yazımı sağlanacaktır. Elbette bu farklı tarih yazımının satır aralarında da sorgulanacak, ayrışacak, kriminalize yahut travmatize olacak, özlem yahut öfke duyulacak süreç ve sahneler bulmak kaçınılmazdır. Geçmiş, üzerinde çeşitli tasvirler bulunan bir tablo ve geleceği de bu tablonun fiziki ve estetik imkânlarıyla her yeni gün yeniden tasarlanan bir resim olarak düşünecek olursak, yarımını inşa edemediği için geçmişe saplanan toplumların temel meselesi, geçmiş zaman tablolarının parçalarıyla ilgili görünse de aslında (tabloyu oluşturan renkler, şekiller ve diğer detaylar muğlak bırakıldığı için detaylarını göremedikleri) bütünü yorumu üzerinde çatışıyor olmalarıdır. Dolayısıyla parçalarla ilgili gibi duran ama parçaların gerçek boyutları hep ihmal edildiği ya da ikinci planda kaldığı için zaman içerisinde bütünü toptan reddine yahut kutsanmasına dönüşen bir geçmiş zaman algısının, yerini, parçaların gerçek boyutlarının hesaba katıldığı bir “aklı selime” teslim etmesi, zihniyet tarihçiliği ve bu tarihçiliğin ürünü olan çalışmalarla mümkündür. Tarihsel olguların bireylerin psikolojik süreçleriyle birlikte ele alındığı bu yaklaşım, *Marc Bloch*'un ifadesiyle, yazgısı içinde bulunan fiziksel dünyanın ağırlığıyla şekillenen bireyin gündelik yaşamına dair tasvirleri, tarihin asıl ve doğal konusu haline getirmektedir, ki bu da nasıl ortaya çıktığı bilinmeyen ama bir şekilde devam eden ya da var olan sembolik eylem ve toplumsal hallerin ardındaki zihniyetin ortaya çıkmasını sağlar.

Dizin

#

- I. Coğrafya Kongresi [1941] 296
I. Türk Dil Kurultayı [1932] 253
I. Türkoloji Kongresi [1926] 152, 412
I. Türk Tarih Kongresi [1935] 233
II. Türk Dil Kurultayı [1934] 254
II. Türk Tarih Kongresi [1937] 234
19 Mayıs [Gazi Günü] 227, 338, 340
23 Nisan Bayramı 336
29 Ekim [Bayramı] 227, 287, 337

A

- Abdülhakim Arvâsî 280
ahbâr 74
Ahmed Arif 367
Alfabe Heyeti 170
alışkanlık belleği 24, 87
âlim 72, 73, 74, 78, 81
Anadolu 30, 36, 37, 38, 43, 46, 47,
48, 71, 79, 80, 81, 82, 89, 98,
106, 113, 118, 119, 156, 162,
170, 180, 183, 188, 207, 231,
235, 237, 238, 247, 248, 257,
258, 262, 266, 269, 274, 275,

- 276, 289, 291, 292, 293, 294,
295, 296, 317, 318, 321, 333,
336, 351, 353, 355, 366, 367,
371, 372

- Anakronizm 387
anma törenleri 211, 336, 340
anomi 394
Appleton Post-Crescent gazetesi
194
ara bellek 60
Aristo 64, 65, 390
asabiyye 387
Atatürk heykelleri 304, 305
Atay, Oğuz 35, 181, 248, 355
aydın 36, 72, 73, 110, 113, 125, 132,
149, 205, 242, 281, 282, 283,
325, 331, 345, 350, 355, 358

B

- balmumu metaforu 64
balo 227, 231
bellek 23, 24, 26, 29, 39, 42, 43, 44,
45, 46, 52, 60, 61, 62, 64, 65,
66, 67, 71, 73, 74, 75, 77, 78,

79, 80, 82, 87, 88, 89, 90,
91, 92, 93, 95, 96, 97, 98, 99,
101, 103, 107, 108, 114, 117,
125, 167, 169, 191, 201, 203,
210, 235, 277, 283, 284, 294,
295, 307, 316, 317, 323, 329,
332, 344, 347, 349, 354, 371,
380, 382, 385

bellek furyası 332

bellek hiyerarşisi 117

bellek insanları 284

Beynelmilel Erkamın Kabulü

Hakkında Kanun 11, 170,
289, 415, 435

Binark, İsmet 81

bireyin zaman bilinci 227

bireysel bellek 29, 61, 65

Bloch, Marc 25, 91

Bozkurt, Mahmut Esat 166, 205,
234

Busbecq, Ogier Ghislain de 105,
106, 107, 108, 399

C

cahil 180, 283, 330, 332, 361, 388

Canning, Stratford 201, 242, 243,
320

cehalet 141, 206, 210, 328, 329

Celal Nuri [İleri] 125, 126, 137, 150,
253, 399

Connerton, Paul 26, 47, 87, 91, 92,
93, 102, 211, 212, 213, 214,
216, 219, 226, 227, 228, 229,
335, 339, 341, 342, 377, 400

cönk 103

D

dedeler ve nineler 91

devrimci kriz 375, 376

dış bellek 61, 65, 77

Dil Bayramı 253

Dil Devrimi 18, 47, 48, 50, 165, 170,
194, 255, 259, 260, 297, 350,
371, 382, 394, 403, 405, 410

Dil Encümeni 170, 171, 173

dil kayması 350

dinleme 43, 67, 97, 101, 114

Durkheim, Émile 41, 283

E

Edmonson, Munro Sterling 58, 59,
400

Encümen-i Dâniş 128, 129, 409,
412

entelektüel 15, 31, 72, 80, 103, 114,
115, 117, 140, 316, 317, 320,
344, 354, 388

Ermeni Soykırımının 50. Yıldönümü
309

etnosantristik 389

F

fakih 73

flogenetik 26, 377, 389

Fischer, Steven Roger 67, 401

G

Galland, Antoine 106

gazeteci lisanı 131

gazete okumak [dinlemek] 96

Gökalp, Ziya 145, 151, 156, 163, 268,
401, 413

görünmeyen kolej 388

Güneş Dil Teorisi 260, 261, 262,
263

Günün Yirmidört Saate Taksimine
Dair Kanun 11, 285, 416, 431
gü/ruh halı 377

H

haber konakları 59

Hacı İbrahim Efendi 137, 398

hafıza 19, 23, 26, 39, 42, 48, 50, 53, 59, 61, 65, 66, 71, 72, 73, 74, 75, 79, 88, 89, 98, 102, 143, 167, 185, 201, 203, 209, 227, 268, 276, 277, 278, 279, 280, 282, 283, 293, 297, 304, 306, 308, 315, 316, 317, 322, 325, 326, 333, 335, 340, 346, 357, 359, 360, 365, 366, 367, 374, 380

hafıza mekânı 308

hafıza zinciri 42, 102, 277, 315

hafızlık 75

Hâkimiyet-i Millîye 156, 166, 340, 405

Halbwachs, Maurice 26, 42, 86, 88, 91, 93, 203, 204, 241, 278, 279, 283, 284, 377, 401

Hanedan ilkesi 213

hatırlama 23, 39, 42, 64, 65, 87, 203, 217, 224, 229, 269, 278, 291, 301, 302, 307, 323, 325, 332, 333, 347, 372, 384

hatırlama sanatı 65, 87

hatırlayamama furyası 332

havadisçi 95

hayali cemaatler 204

Heidegger, Martin 57, 402, 418

helva sohbetleri 94

Herriot, Édouard Marie 199

Hervieu-Léger, Danièle 26, 42, 277, 278, 279, 283, 284, 315, 402

Hieronimus, Aziz Jerome 64, 65

hilâfetin kaldırılması 207

Homeros Belleği 66

Homeros Sorunu 66

Huntington, Samuel P. 52, 410

Huruf-u munfasıla 146

I

İbn Cemâa 74

İbn Haldûn 41, 387

İbn Sînâ 76

İbnü'l-Arabî 58

İbnü'l-Kûtiyye 74

icazet 76, 134, 306

İctihad mecmuası 137, 148

in'am 78

İskenderiye Kütüphanesi 110

İsmail Hakkı [Kılıçzâde] 137

işitme 43

işitsel kitap geleneği 93

K

kahvehane 94, 95, 96

kahvehane havadisleri 95

Katarsis 390

Kâtip Çelebi 97, 403

Kılık Kıyafet Kanunu 275

kıraathane 96

kiyafet muhafazakârlığı 272

kimlik 49, 133, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 236, 257, 278, 291, 306, 326, 370

kimlik inşası 201, 291

kolektif bilinç 41, 315, 385

kolektif hafıza 86, 88, 204, 241, 325, 341, 376, 379, 401

ksenosantrik 242, 327, 328, 362, 378, 390

kuşhane 64

kutsal kubbe 26, 278

Kübler-Ross, Elisabeth 26, 27, 48, 52, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 403

Kühne, Alfred 169

kültürel kopuş 42, 127, 167, 168

kültür kırılması 311, 320, 327

Kürt Meselesi 309

L

Le Bon, Gustave 149, 154, 156, 363, 403

M

- Marx, Karl 369, 375
 medeniyet kırılması 20, 50, 110, 326
 mekânın belleği 295
 melankoli 27, 391
 Milaslı İsmail Hakkı Bey 146, 147, 413
 mîr-i kelâm 98
 Mirza Feth-Ali Ahundzade 125, 412
 Mirza Melkum Han 127
 mükedder kalabalıklar 374, 376
 münevver 72, 282, 283, 290, 321, 322, 366, 373, 374, 381
 Münif Paşa 123, 124, 397, 411
 mürşid 76

N

- Namık Kemal 122, 126, 127, 128, 405, 413
 neopaganizm 392
 Nev'î 96, 419
 Nutuk 201, 202, 214, 217, 225, 228, 229, 232, 241, 245, 266, 274, 320, 398

O-Ö

- Okkası 3 Kuruşa 175, 360, 361, 362, 410
 okuma notları 99
 Ong, Walter 58, 59, 66, 68, 86, 96, 99, 102, 317, 333, 344, 347, 381, 404
 Osmanlıca 115, 121, 122, 127, 128, 133, 137, 139, 173, 184, 185, 345, 348, 354, 360, 372, 375, 381, 397
 otantik bir geçmiş zaman merakı 308
 Ölçüler Kanunu 11, 288, 416, 440
 Öz Türkçecilik 256, 257

P

- papirüs 61
 Pardoe, Miss Julia 90, 106, 404
 parşömen 61
 Pek Uyanık Bir Uyku 149, 413
 Platon 63, 64, 65

Q

- qehweci 94

R

- Renan, Ernest 200, 204, 246, 404
 rıza mühendisliği 46, 154, 155, 156, 157, 224, 367, 380, 381
 romantizasyon 238, 392
 Ruskin, John 142, 364, 419

S-Ş

- saltanatın kaldırılması 208, 296
 seçilmiş travma 375, 377
 selamlık 94
 Selanik 164, 165, 414
 semâ'an lehû 76
 sesli kitap 93
 Seyyid Hüseyin Nasr 78
 sibyan mektebi 89
 simgesel evren 57
 Siyasî Hatıratım 134
 sokak adları 186, 266, 295, 297
 Sokrat 64
 sosyal bellek 42
 sosyofizik 46, 393
 sosyogenetik 28, 53, 366, 369, 370, 379, 386, 394, 396
 Soyadı Kanunu 11, 289, 291, 292, 416, 443
 sözlü bellek 329
 sözlü edebiyat 60, 62, 103
 Suavi, Ali 126, 268, 400, 412, 413
 Sultan II. Mahmud 216, 272, 273, 274, 318, 319, 320, 323, 329, 330, 331

Sultanizm 394
 Sultan Vahdeddin 210, 211, 214,
 215, 216, 217
 Susam ve Zambaklar 142, 419
 Şapka İnkılabı 272, 280
 Şehirlerin Ecesi İstanbul 90, 106,
 404
 Şemseddin Sami 138
 Şerif Mardin 72, 73, 123, 134
 şeyh 73, 281

T

---

taç giyme töreni 213
 Takvimde Tarih Mebdei'nin Tebdili
 Hakkında Kanun 285, 417,
 431
 talebe 76, 90, 316
 tarih kırılması 110, 327
 Tavernier Seyahatnamesi 113, 114,
 405
 Tehlikeli Oyunlar 247, 248, 306, 418
 Tevârih-i Âl-i Osman 99, 101, 398
 Theaetetus 64
 tilmiz 73
 Toplamlar Nasıl Anımsar 87, 92, 93,
 211, 214, 226, 228, 229, 339,
 341, 342, 400
 toplumsal bellek 23, 24, 39, 44, 45,
 52, 98, 99, 169, 201, 203,
 210, 354, 371
 Tutunamayanlar 35, 37, 38, 40, 181,
 369, 370, 418
 Türkçe ezan 151, 268, 269
 Türk Dili Tetkik Cemiyeti 255, 256
 Türk Dil Kurumu 231, 235, 255, 256,
 257, 261, 408
 Türk Mektupları 106, 108
 Türk Tarih Kurumu 231, 232, 233,
 235, 237

Türk Tarih Tezi 36, 51, 202, 209,
 231, 232, 233, 234, 235, 236,
 237, 238, 239, 253, 260, 262,
 263, 302, 326
 Türk Tipi Travma 28, 369

U-Ü

Ulusal Bayram ve Genel Tatiller
 Hakkında Kanun 11, 286,
 287, 337, 417, 448
 ulusal dil 252, 319
 ümmî 349, 395
 üstâd-dîde 79

V

verbomotor 96, 381
 vigizm 396
 Vilayet Gazeteleri 136
 Volney, Constantin François 124

W

Warburg, Aby 26, 42, 377
 Wittgenstein, Ludwig 67, 251, 406,
 420
 Wood, robert 66

X

XVI. Louis'in idamı 211

Y

yasın beş aşaması 26
 yazılı bellek 61, 107
 yazılı edebiyat 61, 62
 yeniden kurucu nostalji 307

Z

Zafer Bayramı [30 Ağustos] 11,
 287, 337, 417, 433
 zihinsel defin 216